

Lublin, 29 VII 2022 r.

Ks. prof. dr hab. Marek CHMIELEWSKI
Kierownik Katedry
Duchowości Systematycznej i Praktycznej
Instytut Nauk Teologicznych
Wydział Teologii KUL

UNIwersytet Warszawski
WYDZIAŁ POLONISTYKI
wpłynęło dnia 22.08.2022

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

MGR MAGDALENA MARIA FALSKA

Marcelina Darowska: Pamiętnik.

Edycja krytyczna we wstępie historycznoliterackim

Warszawa 2022, ss. 174 + 297

Doktorantka – mgr Magdalena Maria Falska w swojej rozprawie, zrealizowanej pod kierunkiem dr hab. Zofii Rejman-Pietrzykowskiej, podjęła się trudnego i zarazem ambitnego zadania opracowania krytycznej edycji dwuczęściowego *Pamiętnika* bł. Marceliny Darowskiej (1827-1911). Trudność ta wynika przede wszystkim z faktu, że przedmiotowe dzieło jest praktycznie nieznane nawet w środowisku zgromadzenia sióstr niepokalanek, którego założycielką jest Marcelina Darowska, i nie zostało dotychczas opublikowane. Z tego względu, poza drobnymi odniesieniami w różnych opracowaniach, nie było przedmiotem badań, ani teologicznych, ani tym bardziej filologicznych. W pewnym sensie autorka podjęła się więc pracy pionierskiej.

Dodatkową trudnością, która wynika z samej treści analizowanego dzieła, jest podejście interdyscyplinarne. Darowska w swoim *Pamiętniku*, oprócz przeżyć mistycznych (zwłaszcza w pierwszej jego części), porusza kwestie ascetyki zakonnej, wychowania dzieci, napiętej relacji z bliźniaczym (przynajmniej w założeniach) zgromadzeniem zmarłychwstańców, skomplikowanej sytuacji społeczno-politycznej rozbiorowej Polski itd. Wymagało to od badaczki zastosowania nie tylko specjalistycznej wiedzy z zakresu literaturoznawstwa czy językoznawstwa, ale także biografistyki, mistologii (czyli teologii mistyki), pedagogiki, historii powszechnej w powiązaniu z historią Polski oraz historii Kościoła.

Z podjętego zadania krytycznej edycji *Pamiętnika* Marceliny Darowskiej, doktorantka wywiązała się pomyślnie, choć nie bez pewnych mankamentów, na które zawsze narażone jest dzieło o charakterze pionierskim. Ocena zawartych w rozprawie wyników badań zostanie więc przedstawiona w trzech aspektach: ocena struktury rozprawy, ocena merytoryczno-metodologiczna i ocena formalna.

1. Ocena struktury rozprawy

Prezentowana rozprawa, licząca wraz z ilustracjami 471 stronic, składa się z trzech rozdziałów.

Pierwszy z nich jest próbą nakreślenia biografii, a raczej sylwetki bł. Marceliny Darowskiej. Wydaje się, że dla przejrzystości lepiej byłoby zamiast liczącego ponad 12 stron wprowadzenia do rozdziału, dać punkt – na przykład – pod tytułem „Rys biograficzny”, którego rozwinięciem i dopełnieniem byłyby kolejne punkty: „Marcelina Darowska – mistik”, „Marcelina Darowska – niepokalanka”, „Marcelina Darowska – pedagog”, „Marcelina Darowska – matka”. Być może dobrze byłoby zamienić kolejność dwóch ostatnich punktów, gdyż pedagogiczny zmysł Darowskiej wynika zarówno z jej doświadczenia mistycznego, ponad pięćdziesięcioletniego życia zakonnego, jak i z faktu, że zanim została niepokalanką i założycielką zgromadzenia zakonnego, była żoną i matką. W sugerowanym układzie treści należałoby zmienić brzmienie tytułu pierwszego rozdziału na: „Sylwetka Marceliny z Kotowiczów Darowskiej (1827-1911)”.

Rozdział drugi, zatytułowany „Spuścizna literacka Marceliny Darowskiej” w sposób przejrzysty porządkuje ogromną literaturę, którą pozostawiła założycielka niepokalanek, a raczej – która po niej została, bo niektóre jej pisma zaginęły, zwłaszcza listy. Na marginesie warto dodać, że w archiwum Zgromadzenia Niepokalanego Poczęcia NMP w Szymanowie zachowały się 11163 listy o zróżnicowanej objętości, adresowane do różnych osób. Natomiast pisma bł. Marceliny Darowskiej obejmują 143 tomy maszynopisów o łącznej objętości 25158 stron, co daje ponad 50 milionów znaków. Gdyby je wszystkie wydać drukiem w formacie B5, to dałoby to 35 tomów po około 600 stron każdy.

Doktorantka dokonała własnej – jak się wydaje – zasadnej i przejrzystej klasyfikacji tego ogromnego materiału na: dokumenty o charakterze osobistym, dokument mistyczny, korespondencję, pisma moralizatorsko-dydaktyczne, dokumenty zgromadzenia oraz – będący przedmiotem recenzowanej rozprawy – *Pamiętnik*. Jednak w dwóch przypadkach pojawił się błąd natury formalnej, polegający na tym, że kategorię nadrzędną autorka dzieli tylko na jedną kategorię podrzędną, tymczasem każdy podział o charakterze dysjunkcyjnym obejmuje przynajmniej dwie podkategorie. Wobec tego zamiast podpunktu „2.2.1 Kartki” należałoby dać punkt pt. „2.2. Kartki – dokument mistyczny”. Podobnie w punkcie „2.3. Korespondencja” bezzasadnym jest wyodrębnianie jednego podpunktu „2.3.1. Listy”.

Trzeci – najobszerniejszy rozdział rozprawy – stanowi treść dwuczęściowego *Pamiętnika* Marceliny Darowskiej, poprzedzona wykazem zasad modernizacji tekstu. Tu również autorka popełnia wspomniany wyżej błąd wyodrębniania jednej podkategorii, podczas gdy zabrakło wskazania drugiej podkategorii trzeciego rozdziału, jakim *de facto* jest *Pamiętnik* z podziałem na pierwszą i drugą część. Poprawna struktura trzeciego rozdziału powinna więc wyglądać, przykładowo, w następujący sposób:

Rozdział trzeci: Edycja krytyczna *Pamiętnika* Marceliny Darowskiej

3.1. Zasady modernizacji tekstu

3.2. Tekst *Pamiętnika*

3.2.1. *Pamiętnik*, część 1

3.2.2. *Pamiętnik*, część 2

Zastosowanie w odniesieniu do treści *Pamiętnika* odrębnej paginacji wyraźnie sugeruje podział rozprawy raczej na dwie części, przy czym część pierwsza, składałaby się z dotychczasowych dwóch pierwszych rozdziałów i miałyby cha-

rakter preparatoryjny w stosunku do części drugiej, stanowiącej właściwy przedmiot materialny recenzowanego studium.

Rozprawę poprzedza Wstęp, zaś dopełnia Bibliografia (licząca w sumie 304 pozycje, podzielona na pisma źródłowe i opracowania), Aneks i Summary. Skoro jest Wstęp do rozprawy, to należałoby oczekiwać także Zakończenia, które mogłoby syntetycznie wskazywać, przykładowo, na dalsze perspektywy eksploracji po raz pierwszy krytycznie opracowanego tekstu *Pamiętnika* bł. Marceliny Darowskiej.

Wykazane tu pewne mankamenty struktury rozprawy, mające bardziej charakter techniczny (zatem łatwe do usunięcia), nie pomniejszają metodologiczno-merytorycznego waloru recenzowanej rozprawy p. Magdaleny M. Falskiej.

2. Ocena rozprawy od strony metodologiczno-merytorycznej

Zapowiedziany w tytule rozprawy wstęp historycznoliteracki, a właściwie komentarz niezbędny dla właściwego odczytania treści *Pamiętnika*, autorka zamieściła głównie w korpusie pierwszego i drugiego rozdziału oraz w licznych przypisach do tekstu przedmiotowego dzieła – w rozdziale trzecim.

Za w pełni uzasadnione należy uznać zatem działanie badawcze i naukotwórcze, polegające na tym, że doktorantka zanim zaprezentowała treść *Pamiętnika*, w pierw (w pierwszym rozdziale) przedstawiła sylwetkę jego autorki – Marceliny Darowskiej. W przeciwnym razie analizowane dzieło, zarówno w jego warstwie literacko-diarystycznej, faktograficznej, jak i teologicznoduchowej a zarazem mistycznej, byłoby niezrozumiałe. Słusznie bowiem doktorantka zauważa, że „bez znajomości kontekstu epoki, relacji interpersonalnych czy biografii autora istnieje obawa, że [zapiski duchowe – przyp. M. Ch.] mogą zostać mylnie zinterpretowane i wykorzystane w złej intencji” (s. 145).

Docenić trzeba zatem niemały trud autorki rozprawy w tym zakresie. Poza kilkoma opracowaniami życia i działalności założycielki niepokalanek, dokonanymi czy to w związku z procesem beatyfikacyjnym Marceliny Darowskiej czy w celach formacyjnych sióstr – jej duchowych córek, nie mamy bowiem szczegółowej jej biografii, sporządzonej przy zastosowaniu metod właściwych biografistyce. W niejednym przypadku autorka dokonywała więc własnych ustaleń różnych faktów z życia Darowskiej czy danych osób z nią powiązanych (np. sióstr lub członków dalszej rodziny). Wykorzystała w tym celu liczne inne jej pisma, jak chociażby bogatą korespondencję, sprawozdania na kolejne kapitule zgromadzenia czy inne archiwalia, pozyskane nie tylko w wyniku kwerendy w zbiorach szymonowskich, ale także innych klasztorów i zakonów (np. klarysek ze Starego Sącza).

Oprócz danych biograficznych, nie bez znaczenia dla właściwej interpretacji *Pamiętnika* jest podjęta przez doktorantkę próba ukazania matki Darowskiej jako osoby o głębokiej duchowości, obdarzonej bogatym życiem mistycznym, co wiele razy znajduje odbicie na kartach *Pamiętnika*, szczególnie w jego pierwszej części. Nie mniej ważne jest ukazanie Błogosławionej jako zakonnicy, która żyła ewangelicznym radykalizmem i była obarczona różnymi trudnościami w związku z tworzeniem nowego zgromadzenia według własnej, oryginalnej koncepcji. Dużo uwagi p. Falska poświęciła napiętym i poniekąd dramatycznym relacjom ze zmartwychwstańcami, zwłaszcza z o. Walerianem Przewłockim i o. Piotrem

Semenenką. Jest to bowiem wiodący temat pierwszej części *Pamiętnika*. W tym kontekście Darowska prezentuje się – jak to zauważa doktorantka we Wstępie – jako „kobieta próbująca zawalczyć o niezależność w świecie zdominowanym przez mężczyzn” (s. 12).

Może nie wybrzmiało to dostatecznie jasno w recenzowanej rozprawie (por. przypis nr 48 na s. 26), ale nie można nie zauważyć, że pedagogiczny zmysł Darowskiej miał inspirację duchowo-mistyczną, czego udokumentowaniem jest między innymi tzw. Notatka nicejska, w której przedstawiła ona kwintesencję własnej metody formacji dziewcząt do roli „matek, żon i obywaterek kraju” w celu odrodzenia zniewolonej Ojczyzny. Zawarte tam dyrektywy do dziś stanowią oś systemu pedagogicznego szkół niepokalańskich. Jest to system o wyraźnym nastawieniu personalistycznym, co na tle metod wychowawczych ówczesnej epoki było czymś absolutnie nowatorskim.

Kreśląc sylwetkę Darowskiej jako pedagoga a zarazem matki, p. Falska wykazuje, że drugim filarem systemu pedagogicznego w szkołach prowadzonych przez niepokalanki, było osobiste a jednocześnie bardzo bolesne doświadczenie rodzicielskie Marceliny. Autorka rozprawy nie przemilcza paradoksu, że ta, która stworzyła nowatorski system wychowywania dziewcząt, w pewnym sensie poniosła osobistą klęskę wychowawczą w odniesieniu do własnej córki, a także w pewnym sensie również własnej wnuczki – s. Imeldy, niepokalanki, która mimo, iż była bardzo obiecującą zakonnicą, to po śmierci założycielki przyczyniła się do poważnego napięcia, a nawet kryzysu w zgromadzeniu.

Z punktu widzenia specjalności, w ramach której zrealizowana została rozprawa, szczególne znaczenie ma rozdział drugi, zwłaszcza punkt 6 pt. „*Pamiętnik Marceliny Darowskiej – próba klasyfikacji, charakterystyka*”, jak również zawarte na początku trzeciego rozdziału zasady modernizacji tekstu.

Śmiem twierdzić, że autorka jest pierwszym badaczem pism założycielki niepokalanek, który podjął się fachowego z punktu widzenia literaturoznawczego zakwalifikowania *Pamiętnika*, choć – jak czytamy w rozprawie – zapiski duchowe jako „datowany ślad doświadczeń wewnętrznych” „są typem piśmiennictwa dość trudnym do jednoznacznego sklasyfikowania gatunkowego, między innymi ze względu na tytułaturę utworów...” (s. 146). Przedmiotowe dzieło – mimo iż nosi tytuł *Pamiętnik*, nadany po śmierci jego autorki przez jej duchowe córki – p. Falska zalicza więc do gatunku zapisków duchowych, które w obszarze intymistyki stanowią obszar prawie nieprzebadany pod względem literaturoznawczym. Tymczasem zapiski duchowe różnych osób, zwłaszcza błogosławionych i świętych, jako jeden z ważnych elementów topiki teologicznoduchowej, są częstym przedmiotem studiów i rozpraw doktorskich z zakresu teologii duchowości¹.

Skoro przedmiotem formalnym recenzowanej rozprawy jest krytyczna edycja jednego z głównych dzieł Marceliny Darowskiej, to należałoby się spodziewać także pogłębionej analizy jej języka i czegoś w rodzaju słownika używanych

¹ Np. pod moim kierunkiem powstały dwie rozprawy doktorskie tego typu: D. Chwałek, „*Małeńka droga miłości*” jako styl życia chrześcijańskiego według s. Konsolaty Betrone (1903-1946) (Lublin 2016) i U. Brzozowska, *Dzieciństwo a niemowlęctwo duchowe Studium porównawcze duchowości św. Teresy od Dzieciątka Jezus i służebnicy Bożej Leonii Nastal* (Lublin 2018).

przez nią pojęć. Doktorantka pisze, że „tematyka *Pamiętnika* podobnie jak język, którym posługiwała się Darowska, są zróżnicowane i zależne od wieku autorki, jej samoświadomości jako kobiety, mistyka, matki zgromadzenia” (s. 167), dlatego interesującym byłoby pokazać jego strukturę, morfologię, funkcjonujące w nim związki semantyczne itp. Byłby to cenny przyczynek do badań nad jej językiem mistycznym, który wysoko oceniali jeszcze za jej życia niektórzy zmarłychwstańcy (np. o. H. Kajsiewicz i o. J. Feliński), a potem słynny dominikanin o. Jacek Woroniecki, drugi rektor KUL w latach 1922-1924, cytowany przez pierwszą komentatorkę pism ascetyczno-mistycznych Darowskiej – s. Benwenu-tę Tarnowską.

Oprócz modernizacji języka według reguł podanych we wstępie do trzeciego rozdziału rozprawy, bardzo ważnym elementem edycji krytycznej są przypisy, którymi doktorantka (w liczbie 498) zaopatrzyła tekst *Pamiętnika*. Można je podzielić na kilka rodzajów. Są to przypisy:

a) translacyjne, które tłumaczą znaczenie użytych przez Darowską terminów własnych (np. przetrącić = odrzucić – zob. przyp. 95) lub zwrotów lub tekstów obcojęzycznych (np. zob. przyp. 110, 172, 396, zwłaszcza 453). Jest ich stosunkowo niewiele;

b) wyjaśniające, w których autorka rozwiązuje stosowane przez Darowską znaki (zob. np. przyp. 218), skróty słowne (zob. np. przyp. 299) lub myślowe, zwłaszcza odnoszące się do osób, miejsc, faktów, czynności itp. Pani Falska zamieszcza w nich cenne informacje o wzmiankowanych przez autorkę *Pamiętnika* zakonnicach, biskupach, księżach czy innych osobach (zob. np. przyp. 398-403). W wielu przypadkach niemożliwe było ustalenie tożsamości danej osoby, co zostało również odnotowane w przypisach (zob. np. przyp. 297-298 na s. 144). Zdarzają się jednak – zdaniem recenzenta – zbędne wyjaśnienia z uwagi na ich oczywistość (zob. np. przyp. 135, 253, 342) oraz niepełne (zob. np. przyp. 236, 363)² a nawet błędne informacje, wynikające być może z nieznajomości zwyczajów zakonnych czy języka kościelnego (zob. np. przyp. 7³, 44⁴, 270⁵, 345⁶, 419⁷,

² Autorka wspominając w przyp. 236 o abp. Zygmuncie Szczęsnym Felińskim, wspomina, że „w 2002 r. Jan Paweł II ogłosił go błogosławionym”. Należy dodać, że Benedykt XVI ogłosił go świętym dnia 11 X 2009 r. Natomiast w przyp. 363 warto byłoby dodać, że św. Teresa z Avili jest doktorem Kościoła, a zarazem jedną z pierwszych kobiet (wraz ze św. Katarzyną ze Sieny) wyniesioną do tej godności.

³ Autorka wyjaśnia, że „dzwonek na angelus” to „powiadomienie o modlitwie Anioł Pański o godzinie 12 w południe”. Z kontekstu *Pamiętnika*, do którego odnosi się ten przypis, jasno wynika, że chodzi o poranną pobudkę, w ramach której siostry zapewne prywatnie odmawiały wspomnianą modlitwę.

⁴ Wyrażenie Darowskiej „po koronce” doktorantka rozumie, że chodzi o Koronkę do Bożego Miłosierdzia. Tymczasem w pobożności zakonnej stosowane są różne formy modlitwy powtarzanej lub wzorowanej na różańcu, najczęściej adresowane do Matki Bożej. Natomiast wspomniana Koronka do Bożego Miłosierdzia znana jest dopiero od czasów objawień św. Faustyny Kowalskiej († 1937) i upowszechniła się w latach osiemdziesiątych XX wieku.

⁵ Doktorantka wyjaśnia, że profeska, to „siostra zakonna będąca na jednym z etapów do ślubów wieczystych”. Przeciwnie – to siostra po złożeniu ślubów wieczystych (por. przyp. 239).

⁶ Stwierdzenie, że Darowska, wypowiadając słowa: „Dość tego – na więcej w moim domu nie pozwalam”, odprawiła egzorcyzmy, jest jaskrawą nadinterpretacją. Egzorcyzmy bowiem, to

446⁸, 490⁹);

c) uzupełniające – są to stosunkowo nieliczne informacje o późniejszych dopiskach samej Darowskiej (zob. np. przyp. 36, 180, 404, 406) lub wzmiankowanych przez nią dokumentach (zob. np. przyp. 411), jak również odsyłające do tekstów biblijnych (zob. np. przyp. 97, 104, 106, 146, 275, 433, 449).

d) interpretacyjne, przy pomocy których doktorantka próbuje wyjaśniać stany mistyczne, procesy z tym związane oraz towarzyszące temu zjawiska mistyczne i paramistyczne. Zdaniem recenzenta ten aspekt czynności badawczych znacznie wykracza poza cele rozprawy doktorskiej. Edycja krytyczna tekstów źródłowych powinna bowiem dostarczyć wiarygodny pod względem formalno-językowym i historycznym materiał do dalszych badań w różnych aspektach. Skoro jednak doktorantka podjęła się analiz mistologicznych, do których – jak się wydaje – nie ma jednak przygotowania specjalistycznego z zakresu teologii duchowości, to mogła skorzystać z niektórych opracowań w tym zakresie, np. ks. prof. Stanisława Urbańskiego czy niżej podpisanego¹⁰. Znalazłaby tam wyjaśnienie typowych dla mistyki pojęć i zjawisk, unikając tym samym uproszczonej, dualistycznej, a przez to nieadekwatnej dysjunkcji na sfery *sacrum* i *profanum*, którą niekiedy operuje w swojej rozprawie (zob. przyp. 95, 203, 333), jak również co najmniej kilku wadliwych z teologicznego punktu widzenia stwierdzeń zawartych w przypisach do *Pamiętnika*¹¹ lub w tekście rozprawy¹².

specjalny obrzęd (sakramentalium), które może sprawować jedynie upoważniony przez biskupa kapłan w określonych okolicznościach i w przepisanej formie. Zob. s. 170.

⁷ Sufragan, to historycznie (zwłaszcza w średniowieczu) biskup zarządzający diecezją, a częściej archidiaconem, wchodząca/wchodzącym w skład diecezji (metropolii). Jednak w czasach bł. Marceliny, podobnie jak współcześnie, jest to biskup pomocniczy w danej diecezji, podlegający jurysdykcji ordynariusza, niekoniecznie będącego metropolitą.

⁸ To prawda, że we współczesnym znaczeniu konsystorz, to „zwołane przez papieża zebranie Kolegium Kardynałów w celu rozpatrzenia spraw związanych z Kościołem”. Jednak w dziewiętnastowiecznym języku kościelnym słowo to oznaczało po prostu kurię biskupią lub sąd biskupi, co jasno wynika z kontekstu *Pamiętnika*.

⁹ Sanktuarium maryjne w Leśniowie koło Częstochowy zawsze należało do paulinów. Natomiast nigdy tam nie posługiwali pallotyni, którzy w tym czasie w Polsce zakładali pierwsze domy, m.in. w Jajkowcach na Ukrainie i Kopcu koło Wadowic.

¹⁰ Szczególnie przydatnym byłoby studium pt. *Mistyka bł. Marceliny Darowskiej (1827-1911)*, Wydawnictwo „Polihymnia” Lublin 2021, które jest rozszerzona i zaktualizowaną o najnowszą literaturę książki pt. *Doświadczenie mistyczne Marceliny Darowskiej*, Niepokalanów 1992, którą doktorantka przywołuje zarówno we wstępie, jak i w punkcie 1.1. pt. „Marcelina Darowska – mistyk”.

¹¹ Chodzi m.in.: o rozumienie stwierdzenia Darowskiej o „wewnętrznym wyniszczeniu”, które jest przejawem głębokiego zjednoczenia mistycznego, wyrażanego w mistologii, zwłaszcza sanjuannistycznej, jako noc ducha, nie zaś – jak pisze p. Falska – brakiem mistycznego kontaktu z Bogiem (zob. przyp. 43); specyficzny dla Darowskiej termin „czynność własna” nie oznacza bynajmniej prywaty, jak twierdzi doktorantka, lecz jest poleganiem bardziej na własnej aktywności ascetyczno-duchowej niż poddaniem się działaniu łaski (zob. przyp. 153); zdanie Darowskiej: „w duchu zobaczyłam wspólność trzech Kościołów: wojującego, cierpiącego i chwalebego”, zinterpretowane przez doktorantkę w sposób całkowicie błędny i oderwany od kontekstu, wyraża głęboką prawdę eklezjologiczną o potrójnym wymiarze Kościoła jako wspólnoty wiernych, żyjących jeszcze w doczesności ze wspólnotą zbawionych w niebie i duszami w czyściecu (zob. przyp. 155); w życiu mistycznym nie usunięcie się Pana z duszy, co

Na użytek recenzowanego studium wystarczyłby komentarz zawarty w rozdziale pierwszym, punkt pierwszy pt. „Marcelina Darowska – mistyk”.

Tak więc autorka recenzowanej rozprawy wykraczając poza metodologiczne ramy określone w tytule, niepotrzebnie naraziła się na krytykę z punktu widzenia teologicznego.

3. Ocena rozprawy od strony formalnej

W ocenie formalnej rozprawy doktorskiej p. Magdaleny M. Falskiej wypada najpierw podkreślić posługiwanie się poprawną (wręcz wzorową polszczyzną), wyrażanie bogactwa treści za pomocą spójnego, skondensowanego języka (bez niepotrzebnych w tekście naukowym figur retorycznych, wyrażenń adhortacyjno-moralizatorskich czy subiektywnych ocen wartościujących), a przy tym w sposób równomierny, to znaczy bez zbędnych treści pobocznych czy nużących drobiazgowych analiz w jednym miejscu, a przeskoków myślowych w innym. Mówiąc kolokwialnie, autorka – w przeciwieństwie do tych, którzy mają zwyczaj pisanja o wszystkim, czego się nauczyli – wie, co i dlaczego pisze oraz co chce przekazać.

Stawiane tezy mają właściwe udokumentowanie w postaci przypisów, sporządzonych na ogół zgodnie z przyjętymi normami opisu bibliograficznego. Podobnie rzecz ma się w odniesieniu do zestawienia bibliograficznego, zamieszczonego na końcu rozprawy, którego poszczególne części zostały uporządkowane alfabetycznie. Jednak w odniesieniu do artykułów w czasopiśmie i pracach zbiorowych nie podano stron „od-do”, co w tych przypadkach czyni opis bibliograficzny niekompletny i utrudnia jego ewentualną weryfikację.

Przy tak obszernej pracy trudno też ustrzec się tzw. literówek¹³ czy potknięć interpunkcyjnych (np. niekiedy brak przecinka).

Natomiast cennym uzupełnieniem merytorycznym rozprawy jest aneks, zawierający 32 kolorowe fotografie, w większości wykonane przez autorkę. Przedstawiają one m.in. rękopisy Darowskiej, jej postać z różnych okresów życia samą i w otoczeniu rodziny oraz współsióstr, a także niektóre przedmioty i miejsca związane z jej życiem.

4. Wniosek końcowy

byłoby całkowitym unicestwieniem tegoż życia w tym wymiarze, lecz subiektywne odczucie jakoby Pan się usunął jest źródłem specyficznych cierpień na etapie tzw. „nocy ducha” lub „nocy wiary”, często porównywanej do cierpień czyśćcowych, które w istocie nie są utratą Boga, ale wynikają z żywej tęsknoty za Nim. Dusze w czyśćcu mają bowiem pewność dostąpienia zbawienia i pełni zjednoczenia z Bogiem, choć nie od razu, lecz po koniecznym wydoskonaleniu się w miłości, którego zabrakło w ziemskim życiu (zob. przyp. 257).

¹² Na s. 34 autorka pisze, że Darowska „w takim pojmowaniu miłości Bożej bliska była filozofii franciszkańskiej”. Jest to nieadekwatne określenie – chodzi bowiem o duchowość franciszkańską, a ponadto pomieszanie porządku teologicznego z filozoficznym.

¹³ Zob. np.: pisownia małą literą słowa „kościół” na oznaczenie wspólnoty wierzących (s. 124, 127, przyp. 376 na s. 183) i nazwy własnej – chodzi o rzekę Kamienica (przyp. 281 na s. 139); „sówko” zamiast „słówko” (przyp. 376); w przyp. 451 na s. 225 jest: „chodzi prawnuka Darowskiej”, powinno być: „chodzi o prawnuka Darowskiej”.

Pomimo pewnych braków, których wykazanie w imię prawdy i rzetelności naukowej jest (niewdzięcznym) obowiązkiem recenzenta, rozprawę doktorską p. mgr Magdaleny M. Falskiej należy ocenić pozytywnie. Spełnia ona bowiem cel wyrażony w tytule, jakim jest krytyczna edycja *Pamiętnika* bł. Marceliny Darowskiej. Otrzymujemy zatem niemal gotowy materiał źródłowy do druku, fachowo opracowany pod względem filologicznym. Jest to niezwykle cenne w związku z podjętą już inicjatywą wydania drukiem przynajmniej wyboru pism założycielki niepokalanek. Natomiast zgłoszone przez recenzenta uwagi mają służyć przede wszystkim udoskonaleniu efektów podjętego wysiłku badawczego.

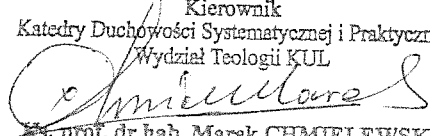
Warto jeszcze raz nadmienić, że było to zadanie dość trudne z uwagi na wieloaspektowość zawartej w *Pamiętniku* treści i specyficzny język jego autorki, któremu dobrze byłoby poświęcić więcej uwagi na przykład w osobnych publikacjach (np. artykułach).

W związku z tym nasuwa się kilka powiązanych z sobą kwestii do dyskusji: **Czym – z punktu widzenia filologicznego – cechuje się język bł. Marceliny Darowskiej na przykładzie *Pamiętnika*? Czy i w jakim zakresie są w nim obecne rusycyzmy oraz ukrainizmy (jak twierdzi m.in. s. Benwenuta Tarnowska) z racji pochodzenia autorki oraz środowiska jej życia i działalności? Czy należy on bardziej do epoki romantyzmu czy raczej pozytywizmu?**

Podsumowując, należy stwierdzić, że choć żadne ludzkie dzieło nie jest doskonałe, to recenzowana rozprawa doktorska p. mgr Magdaleny M. Falskiej spełnia ustawowe wymogi do nadania jej stopnia naukowego doktora nauk filologicznych w zakresie literaturoznawstwa. Sama zaś autorka posiada odpowiednie kompetencje do samodzielnego prowadzenia badań naukowych w tym zakresie.

Wnioskuje zatem o kontynuację przewodu doktorskiego.

Kierownik
Katedry Duchowości Systematycznej i Praktycznej
Wydział Teologii KUL

prof. dr hab. Marek CHMIELEWSKI